

ЖАМЧУЖЫНА БЕЛАРУСКАЙ ПАЭЗІІ

У адной з вітрын Літаратурнага музея Якуба Коласа выстаўлен рэдкі экспанат – першае выданне паэмы песняра "Новая зямля". Гэты вядомы, блізкі і дарагі кожнаму беларусу яшчэ са школьнай парты. Паэма стала выдатнейшым творчым здабыткам беларускай літаратуры.

На трэцім з'ездзе пісьменнікаў Беларусі Пятрусь Броўка гаварыў: "...як бы хацелася, каб у нас з'явілася нешта падобнае да вядомай паэмы Якуба Коласа "Новая зямля". Прачытаўшы гэты твор, бачыш тагачаснае сялянскае жыццё ва ўсёй яго паўнаце... А вось цяпер... такога шматграннага паэтычнага твора ў нас няма. Нават найбольш удалыя паэты толькі адным якім-небудзь краем закранаюць жыццё і не паказваюць яго ва ўсёй шматграннасці.

Чаму гэта так? У "Новай зямлі" ў цэнтры стаіць карэнная праблема жыцця беларускага народа — праблема зямлі. Між тым нашы сучасныя паэты не заўсёды ўмеюць знайсці тыя карэнныя пытанні, якія хвалююць".

І сапраўды, паэма "Новая зямля" з'яўляецца жамчужынай нашай паэзіі, арыгінальным і непаўторным творам пачатку дваццатага стагоддзя.

Паэма была пачата ў сакавіку 1911 года. . Спачатку быў напісаны вершаваны расказ "Як дзядзька ездзіў у Вільню і што ён там бачыў". Потым былі напісаны раздзелы аб лесніковай пасадзе, жыхарах і роднай прыродзе ("Раніца ў нядзельку", "Леснікова пасада" і інш.). Праз некаторы час былі створаны раздзелы "На першай гаспадарцы", "Пярэбары" і "За сталом". Астатнія 19 раздзелаў паэт напісаў у савецкі час. У 1923 годзе паэма выйшла з друку, асобныя яе раздзелы друкаваліся раней у беларускіх перыядычных выданнях.

Падзеі і здарэнні, апісаныя ў паэме, мелі месца ў жыцці бацькоў Коласа. Прататыпамі большасці герояў паэмы таксама з'явіліся рэальныя асобы. Пра гэта гаварыў сам народны паэт, пра гэта сведчаць архіўныя матэрыялы, расказы родных і блізкіх пісьменніка. У вобразах галоўных герояў паэмы прадстаўлены члены сям'і Міцкевічаў. Міхалам, Антосем, Ганнай завуцца галоўныя героі паэмы, за якімі стаяць нявыдуманая фігуры бацькі Міхала Казіміравіча Міцкевіча, маці Ганны Юр'еўны (дзявочае прозвішча Лесік), дзядзькі Антона Казіміравіча Міцкевіча; Уладзік, Алесь, Кастусь, Міхаліна, Гэля, Юзік – усе гэтыя вобразы дзяцей напісаны паэтам са сваіх родных братоў і сяцёр, а таксама з сябе, сваякоў, знаёмых, аднавяскоўцаў, служачых Акінчыцкага лясніцтва.

Многія іншыя сапраўдныя імёны, прозвішчы і мянушкі пакінуты ў паэме без змен. Захаваны ў паэме назвы вёсак, мястэчак, сёл, хутароў, рэк.

Паэма на працягу 70-гадовага жыцця шмат разоў перавыдавалася. Так, як мы пісалі ўжо вышэй, першае выданне паэмы выйшла ў 1923 годзе, другое – у 1927-м. Трэцяе мелася выйсці ў 1931 годзе. Як відаць з аўтарскай заўвагі, зробленай да аднаго з вершаў, выданне затрымлівалася на працягу некалькіх год з-за адсутнасці прадмовы і выйшла толькі ў 1934 годзе з прадмовай, якая была напісана самім Коласам. Чацвёртае выданне было падрыхтавана ў 1941 годзе. "Я атрымаў сігнальны экзэмпляр поўнага паўторнага выдання, – гаварыў Якуб Колас, – але яму не суджана было ўбачыць свет. Перашкодзілі немцы".

У паэме паказана сям'я малазямельнага селяніна Міхала, заўзятага сына зямлі, змушанага жыць у цяжкай спёртай атмасферы царскага і панскага самаўладства. Малазямелле штурхае Міхала шукаць тых ці іншых шляхоў, каб выйсці з беднасці і гаілечы. Ён бачыць гэта збавенне ў прыдбанні ўласнага кавалка зямлі. Пра гэта марыць і яго малодшы брат Антось, які таксама шмат працуе, імкнецца да лепшага жыцця, да волі ад паноў. Ён, як і Міхал, бачыў адзіны выхад з-пад панскай няволі – у набыцці ўласнага кавалка зямлі, падтрымліваў Міхала.

Здзяйсненню адных і тых жа задум аддае ўсе свас сілы і жонка Міхала Ганна. Яна працуе з ранку да вечара — поле, агарод, даглядае хатнюю жывёлу, клапоціцца пра

дзяцей. У сям'і Ганна з'яўляецца "вартаўніком і спаўняльнікам розных традыцый, звязаных часткова з перажыткамі далёкага мінулага, павер'ямі і і паданнямі, што адлюстроўваюць тыя ці іншыя сувязі яе далёкіх і блізкіх прашчураў з земляробчай працай".

Крытыка назвала паэму шэдэўрам у беларускай літаратуры ("класічным творам беларускага пісьмennisніка", яна сведчыць аб поўным развіцці паэтычнага таленту аўтара, у якім, як у фокусе, адбываецца росквіт здольнасцей беларускай нацыі"). Падкрэслівалася : вялікая роля паэмы ў далейшым развіцці нацыянальнай літаратуры.

Аднак было і іншае – твор многае перажыў. У артыкулах Л. Жыцeni (Радзевіча), А. Кучара "Новая зямля" ацэньвалася з вульгарна-дагматычных, нігілістычных пазіцый, як твор натуралістычны, немастацкі, архаічны "з ідыёвага боку і па форме", твор, прасякнуты "дзікім народніцка-інтэлігентным патрыятызмам", ідэалізацыяй хутарскай гаспадаркі, ідэяй адасобленасці чалавека. Паэма "Новая зямля", сцвярджаў Жыцenia – твор не нашых і не будучых часоў". Аўгар глыбока памыляўся, неабгрунтавана бэсціў твор. Час паставіў усе на сваё месца. Твор станоўча ацэнены нашымі вучонымі ў беларускай літаратуры. Знайшоў ён удзячнага чытача і сярод сённяшняй эміграцыі. Бібліяграфічны даведнік Вітоўта і Зоры Кіпеляў "Янка Купала і Якуб Колас на Захадзе", выдадзены Беларускамі інстытутам навукі і мастацтва ў Нью-Йорку ў 1985 годзе, сцвярджае: "Мюнхенскае выданне "Новай зямлі" Якуба Коласа паклала пачатак актыўнай папулярызацыі гэтага класічнага шэдэўра беларускай літаратуры на эміграцыі. Асобныя ўрыўкі з гэтай паэмы пачалі рэгулярна ўключацца ў рэпертуар канцэртаў-ушанаванняў Коласаўскіх угодкаў і літаратурных вечарын, розных культурных імпрэзаў. Характэрна, што прапагандыстамі звычайна тут выступалі беларускія паэты, навукоўцы, святары, былыя настаўнікі і работнікі культурна-асветнага фронту".

Многае зрабіў у папулярызацыі Коласава твора паэт Уладзімір Клішэвіч, асабліва тады, калі ён разам з Тадорам Лебядою, Масеем Сяднёвым, Кастусём Суднікам быў высланы савецкімі спецорганами ў Сібір, а пасля на Калыму. Жыццёвая сіла твора, яго мастацкая дасканаласць, стойкасць і мужнасць галоўнага героя паэмы Міхала ў жыццёвых варунках дапамагалі выстаяць і перамагчы, вярнуцца на родную Бацькаўшчыну. Гэта бачна з рэферата Клішэвіча, які ён прачытаў на публічнай акадэміі перад суайчыннікамі ў Лос-Анджэлесе 16 жніўня 1959 года.

Зямля – найкаштоўнейшы скарб, наша багацце, наша карміцелька. Так марыў і Міхал – галоўны герой паэмы. Знаходзячыся на панскай службе на пасадзе лесніка, Міхал тым самым адарваўся ад зямлі, не маючы ўласнага кавалка хлеба, сноўдаўся ад цямна да цямна па лесе, цярпеў здзекі ляснічых. Ён ўвесь час марыў пра ўласны дабрабыт — "купіць зямлю, прыдбаць свой кут, каб з панскіх выпутацца пут". Аднак не суджана было гэтаму збыцца. Так і памёр ён, не пабачыўшы свабоды.

Гэта яшчэ раз кажа пра тое, што адрывацца ад зямлі ніяк нельга. Як нельга мірыцца з тым, што асабліва цяжка даводзіцца нашай зямельцы зараз. Мы бачым, як неабгрунтавана разбураецца, топчацца, шальмуецца родная ніва, церпіць вялікі здзек. Калі раней больш гаварылі аб няўважлівых адносінах да зямлі, яе марнатраўстве, то сёння да самага найвялікшага нашага багацця працягваюць свае прагавітыя рукі не гаспадары, а розныя хціўцы і прайдзісветы. І гэта страшна.

Таму зноў і зноў прыгадваюцца словы народнага паэта з класічнага твора:

Зямля... зямля...
туды, туды, брат.
Будуй я.. ты
дай ёй выгляд...
На новы лад, каб жыць
нанова...

У гэтых радках найвялікшы сэнс і цеплыня да роднай зямлі, да сваёй Бацькаўшчыны.

18 лістапада 1993 года ў ДOME літаратара адбылася вечарына, прысвечаная 70-м угодкам з дня выхаду паэмы Якуба Коласа "Новая зямля". Яе адкрыў народны паэт Беларусі Ніл Гілевіч, які сказаў: "Калі б і не было юбілею, то трэба збірацца для таго, каб яшчэ і яшчэ пачытаць гэту кнігу і пагаварыць пра яе. І асабліва сёння. Я ўяўляю, як такія творы, як "Новая зямля" Якуба Коласа, могуць дапамагчы нам зразумець, да чаго мы было па сваёй неабачлівасці дайшлі, што страцілі ці пачалі траціць, на бяду самім жа сабе. У гэтай кнізе з такой яркасцю і паўнатай паказаны маральныя, духоўныя багацці душы народнай, што сёння, канешне ж, мы абавязаны зачэрпнуць гэтых багаццяў, кожнаму паасобку".

Пра сваё далучэнне да Коласавай паэмы, пра маштабнасць, непаўторнасць і велічнасць "Новай зямлі" гаварылі на вечарыне народныя пісьменнікі Беларусі Янка Брыль, Іван Шамякін, літаратуразнавец Уладзімір Казбярук. Асобныя ўрыўкі з твора прачыталі артысты.

На заключэнне вечарыны на сцэну выйшлі землякі і песняра са Стоўбцаў – народны тэатр "Полымя" і ўзорны харэаграфічны ансамбль "Лявоначкі".

Жыгоцкі М.

Жамчужына беларускай паэзіі // Побач з Коласам / Мікола Жыгоцкі; навук. рэд. В. П. Жураўлёў. — Мінск : Беларуская навука, 1996. — С. 22—26.